

raki sefer için de ön plana alındı. II. Mustafa yeni bir sefere çıkarak 16 Ağustos 1697'de Belgrad'a ulaştı. Elmas Mehmed Paşa Tımişvar tarafına, bazı askerî erkân da Varadin tarafına gidilmesi yolunda görüş belirtti; bu müzakerede Varadin'in çok güçlü bir şekilde berkitilmiş olduğu ifade edildi. Elmas Mehmed Paşa'nın ısrarıyla Tımişvar tarafına karar verildi. Bu sefer Zenta mağlûbiyetiyle sonuçlandı ve ardından Karlofça Antlaşması'na göre Sava nehri doğal sınır kabul edildi; böylece Varadin'in Avusturya tarafında kaldığı kabul edilmiş oldu.

1128'de (1716) Sadrazam Ali Paşa'nın şehid düşmesiyle sonuçlanan ve Türk tarihinde çok etki bırakmış olan savaş Varadin'de cereyan etti. Ali Paşa, Avusturya seferine çıkarak 22 Temmuz 1716'da Belgrad'a ulaştı. Burada savaş meclisi toplandı ve ordunun harekât güzergâhı belirlendi. Yeniçeri Ağası Hüseyin Ağa, Tuna üzerinden geçip Tımişvar tarafına geçilmesini teklif ederken Rumeli Beylerbeyi Sarı Ahmed Paşa'nın telkiniyle Varadin üzerine gidilmesine karar verildi. Burada Prens Eugene kumandasındaki Avusturya ordusuyla yapılan savaşta Osmanlı güçleri bozguna uğradı. Varadin muharebesi beş saat sürdü, büyük kayıplar verildi. Osmanlı kroniklerinde bu yenilgiyi anlatmak için "Varadin senesi" tabiri geçer. 1717'de Halil Paşa'nın çıktığı Belgrad seferinde Prens Eugene yine askerini Varadin'de toplayarak harekete geçti ve bu civarda Osmanlı askerini yeni bir yenilgiye uğrattı.

1736-1739 Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında da Varadin önemli üs vazifesi gördü, orduların büyük bölümünün toplanma mahalli oldu. Savaş gemilerinin bir kısmı 1736'da Varadin Tersanesi'nde inşa edildi. Sefer lojistiği açısından da önemli depo hizmeti görüyordu. 1739'da Belgrad'ı kaybeden Avusturya ordusu 24 Eylül'de karargâhını Varadin'e çekti. Ordu burada iken kalenin tahkimatı güçlendirildi. Bu savaşta Belgrad'ın Osmanlılar'a teslimiyle birlikte burada yaşayan Ermeniler Varadin'e yerleşti. Osmanlılar'ın Belgrad'ı ele geçirmesiyle beraber Varadin yeniden önem kazandı. Avusturya 1754-1766 yıllarında aşağı kaleyi genişletip kuzey, doğu ve batısını surlarla çevirdi. Tuna kıyısında hendekler kazılarak yeni bir köprübaşı yapıldı ve topraklarla donatıldı. Yukarı kalede yeni burçlar inşa edildi. 1768-1783 arasında 16 km. uzunluğunda dört katlı yer altı dehlizleri açıldı. 1848-1849 Macar bağımsızlık savaşında Avusturya'ya karşı ayaklanan Varadin muhafızları ihtilâlcilerin ye-

nilgisiyle teslim oldu. Kale 1860 yılından beri silâh deposu olarak kullanılmaktadır. 1809-1813 Sırp isyanları ve kargaşalıklar sırasında Avusturya tarafına çok sayıda Sırp göç etti. Bu tarihte Avusturya sınırlarında bulunan Petrovaradin'de 61.714 Sırp mülteci vardı. Varadin, 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılması ile birlikte Yugoslavya'ya bağlandı, Novisad'a ise 1929'da dahil oldu. 1946 yılında Varadin'in içinde yer aldığı Voyvodina bölgesi özerk hale geldi. 1989'da özerklik kaldırıldı ve tekrar Sırbistan'a bağlı duruma geldi. 1948 yılında nüfusu 9773 iken 2011 nüfus sayımlarına göre Varadin kasabasında 15.911 kişi yaşamakta, köleleriyle birlikte bu sayı 33.865 kişiye ulaşmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 549, 579, 673,1000; BA, KK, nr. 262, 266; T.SMA.d., 5246; *Celâlzâde Sâlih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman İsmimli Eseri* (haz. Seyid Ali Topal, doktora tezi, 2008), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 268-282; Celâlzâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik* (haz. Funda Demirtaş, doktora tezi, 2009), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 187-191; Selânikî, *Târih* (İpşirli), II, 630; Hasanbeyzâde Ahmed, *Târih* (haz. Şevki Nezih Aykut), Ankara 2004, III, 497-498, 593, 675; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, s. 140-141, 170-171, 267-269, 342; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), VII, 55-56; *Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 70-84, 126-128; Ahmed b. Mahmûd (Göynüklü), *Târih*, Berlin, Staatsbibliothek, Ms.or.quart, nr. 1209, vr. 274^a-276^b; Defterdar San Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayîât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 226-231, 232-252, 399-402, 492-494, 553-564, 654-672; Silâhdar Mehmed Ağa, *Nusretnâme: Tahlil ve Metin* (haz. Mehmet Topal, doktora tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; a.mlf., *Zeyl-i Fezleke* (haz. Nazire Karayay Türk, doktora tezi, 2012), s. 1059-1061, 1083, 1586; Râşid Mehmed Efendi – Çelebizâde Âsim Efendi, *Târih-i Râşid ve Zeyli* (haz. Abdülkadir Özcan v.dğr.), İstanbul 2013, I, tür.yer.; II, 1016-1055; J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2011, III, 430-431,435; V, 88, 372-374, 467; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 323; III/1, s. 470-473, 533-536; III/2, s. 425-426, 505-510, 552-568, 591; VI/1, s. 119-120; B. W. McGowan, *Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara 1983; I. Parvev, *Habsburgs and Ottomans between Vienna and Belgrade (1683-1739)*, New York 1995, s. 163; Selim Aslantaş, *19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar Osmanlıda Sırp İsyanları*, İstanbul 2007, s. 153; Hakan Karagöz, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması* (doktora tezi, 2008), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 100-122; Ayşe Özkan, *Miloş-tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, İstanbul 2011, s. 324-325; D. Vukmirović, "2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia, First Results", *Statistical Office of the Republic of Serbia, Belgrade* 2011, s. 24; "Petervarad", *Rövai Nagy Lexikona*, Bu-

dapest 1922, XV, 387; Bekir Kütükoğlu, "Varadin", *IA*, XIII, 203-206; G. David, "Varadin", *EP* (İng.), XI, 142; M. Nc., "Petrovaradin", *Vojna Enciklopedija*, Beograd 1964, VI, 755-756.

BEKİR GÖKPINAR

VÂRİSÜDDİN MUHAMMED

(bk. WARITH DEEN MUHAMMED).

VARLIK

1933'ten beri
yayım hayatını sürdüren edebiyat,
sanat ve fikir dergisi.

15 Temmuz 1933 tarihinde Ankara'da on beş günde bir büyük boy olarak yayım hayatına başladı, yayımlanan sayıları 1300'e yaklaştı. Kurucusu ve yayımcısı Yaşar Nabi'dir (Nayır). Derginin adı onunla özdeşleşti ve uzun yıllar onun tarafından çıkarıldı, sorumluluğu ise Yaşar Nabi'nin ölümüne yakın bir zamanda kızı Filiz Nayır Deniztekin tarafından üstlenildi (1 Ocak 1981), ardından bu sorumluluğa sahipliği de eklendi. Yayımında bir süre Konur Ertop'un önemli katkıları oldu. Şubat 1983-Mayıs 1990 arasında genel yayım yönetmenliğini Kemal Özer, daha sonra da Enver Ercan üzerine aldı. Derginin ilk sermayesi Nahit Sırrı (Örik) tarafından temin edildi, Yaşar Nabi o sırada memur olduğundan sahibi ve yayımcısı Sabri Esat (Siyavuşgil) olarak gösterildi. Çıkış hazırlıklarından haberdar olan Abdülhak Şinasi de (Hisar) onları teşvik edip destekledi. Sabri Esat 1941, Nahit Sırrı da 1943 yılında dergiyi ilişkilerini kesti. Cumhuriyet'in onuncu yılında başlayan yayımının ilk sayısında *Varlık*'in çıkış sebebi ülkede bir tek hakiki sanat mecmuasının bulunmamasıyla açıklandı. Bu boşluğu doldurarak her alanda "yokluktan varlıklar yaratma" işine girişen inkılâbın bu alandaki ihtiyacına cevap verilmesi ve yaratıcı bir inkılâp neslinin var olduğunun gösterilmesinin amaçlandığı belirtildi. Resmî ideolojiye tam desteğini böylece ortaya koyan derginin ilk yıllarında devletten aldığı yardımla ayakta kalabildiği yayımcısı tarafından ifade edildi ("Otuz Yıl", nr. 602, 15 Temmuz 1963, s. 2).

Dokuz yıl süren birinci döneminde eski Yedi Meş'aleciler'i de bünyesinde toplayan dergide şiir, hikâye, eleştiri, deneme gibi edebî verimler yanında ekonomi, felsefe, psikoloji içerikli yazılarla folklorik konulara, piyes tefrikalarına da yer verildi. Okuyuculara Bulgar, Rus, Yunan, Portekiz, Alman, Rumen, İngiliz, İtalyan edebiyatlarından

çeviri örnekler sunuldu. Dergide Yaşar Nabi'nin "Konuşmalar" başlığı altında yazdığı başyazıların yanında Ahmet Muhip Dırnas, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı, Ziya Osman Saba, Behçet Necati (Necatigil), Necip Fazıl Kısakürek, Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat da şiirleriyle yer aldı. Sait Faik Abasıyanık, Sabahattin Ali, Fahri Celâleddin (Fahri Celâl Gökbulga), Umran Nazif Yiğiter, Bekir Sıtkı Kunt, Kenan Hulûsi Koray'ın hikâyeleri yayımlandı. Nahit Sırrı Örik ve Abdülhak Şinasi Hisar eski İstanbul yaşayışını anlatan yazılarıyla görüldü. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Samet Ağaoğlu, Sabri Esat Siyavuşgil, Suut Kemal Yetkin, Mehmed Halid Bayrı, Hamit Zübeyr Koşay, Nurullah Berk farklı konularda yazılar kaleme aldı. Ahmet Muhip'in "Fahiye Abla" şiiri, Necip Fazıl'ın *Bir Adam Yaratmak* oyunundan yansımalar ve ölümünün 100. yılı dolayısıyla Rus şairi Puşkin'le ilgili yazılar yanında Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın, İlhan Berk'in başlangıç dönemi şiirleri dikkati çeken diğer verimleri oluşturdu. Derginin yazar ve şairleri arasında Vasfi Mahir Kocatürk, Kemal Tahir, Behçet Kemal Çağlar, Baki Süha Ediboğlu, Mahmut Ragıp Gazimihal, Şükûfe Nihal Başar, Füzûzan Hüsrev Tökin, Rifat Ilgaz, Rüştü Şardağ, Feridun Fazıl Tülbentçi de sayılabilir.

Gittikçe ilk çıkışındaki kapsamını kaybetmeye başlayan *Varlık* 15 Ocak 1939 tarihli sayısı (nr. 133) yeni bir döneme girdi, edebiyatı bırakmadan kültür ve bilimin geniş alanına giren dalları da içeren bir organ haline geldi. Savaş yıllarının sıkıntılarında küçük boy olarak yayımını sürdürdü, "sanat ve fikir mecmuası" şeklindeki ilk logosunu "milliyetçi ve memleketçi fikir mecmuası" şeklinde değiştirdi. Önce daha ağır ilmi yazılara yer verildiyse de gittikçe şiir, hikâye gibi edebiyat verimlerinin yer aldığı yazılarda geniş okuyucu kitlesinin anlayacağı bir dil ve akış çizgisi izlendi. Ekonomi, turizm, Türk inkılâbı, Türk tiyatrosu yanında dil ve çeviri ağırlık verilen konular arasında yer aldı. Yaşar Nabi dışında Ziya Osman Saba, Cahit Sıtkı Tarancı, Kâzım Nami Duru, Cemil Sena Ongun, Türker Acaroğlu, Ahmet Cevat Emre, Cevdet Kudret Solok, Samet Ağaoğlu, Mehmet Süleyman Paşç, Şükrü Enis Regü, Nüzhet Erman, Sadi Yaver Ataman dergide en çok görünen imzalar arasına girdi. Abdülhak Şinasi'nin "Boğaziçi Mehmetapları" tefrika edildi, Orhan Veli "Şiire Dair" başlığıyla Garip akımının manifestosunu önce *Varlık* sayfalarında yayımladı.

Nihal Yalaza Taluy, Behçet Necatigil, İhsan Akay çevirileriyle dikkat çekti, Cemal Sezgin divan edebiyatı çevresinde yazılar yazdı, bir ara Ali Nihat Tarlan'la kısa bir tartışmaları oldu. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Ne İçindeyim Zamanın" şiiri, Mehmet Kaplan'ın "Üslûba Dair", Ziya Osman Saba'nın "Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi", Şükrü Kurgan'ın "Gılgamış Destanı Dolayısıyla", "Türkler'de Kurt" ve "Profesör Ferid Kam", Şerif Hulûsi'nin "Ezop Masallarının Uygurca Bir Tercümesi", Cevdet Kudret'in "Fahim Bey ve Biz", Ömer Asım Aksoy'un "Gaziantep Ağzında Ata Sözlere" diğer önemli yazılar arasında sayılabilir. Ayrıca Şinasi Özden'in düzenlediği edebî anket birçok yazar ve şairin katılımıyla uzun süre dergi sayfalarında yer buldu.

Yayımlarına Ankara'da başlanan, bir ara Ankara ile İstanbul arasında gidip gelen dergide 1946'da önemli bir atılım daha gerçekleştirildi. Yaşar Nabi memuriyetten ayrıldı ve dergiyi Temmuz ayından itibaren İstanbul'a, Cağaloğlu'ndaki yerine taşıdı. *Varlık* Yayınları'nı kurarak ucuz cep kitaplarıyla yayımcılıkta yeni bir çığır açtı. Dergi tekrar büyük boya döndü, "aylık fikir ve edebiyat" dergisi oldu. Görsel malzemeye daha fazla yer verildi. "Aydın Olayları", "Köyden Sesler", "Kitaplar Arasında", "Okuyucularımızla Başbaşa" adlı yazıları, ayrıca tiyatro, resim, sinema ve müzik sayfalarıyla içeriği bir hayli çeşitlendi. Bu yeniliklerin yanında temel fikir istikameti, Kemalist çizgisi korundu, irtica ile mücadeleye vurgu yapıldı. Nazım Hikmet'e kapıları kapalı tutuldu, komünistliğini açıkladıktan sonra Sabahattin Ali dışlandı, "İkinci Yeni" şiirine teğet geçen dergi buna karşılık Talip Apaydın, Mehmet Başaran, Mahmut Makal gibi Köy Enstitüsü çıkışlı yazarlara sayfalarını sonuna kadar açık tuttu. Roman ve şiir armağanları düzenlendi, romanda Yaşar Kemal'e (*İnce Memed*), şiirde Gülten Akın'a ödül verildi. Sait Faik hikâye armağanı ihdas edildi, ancak ilk ödülü derginin ortaya çıkardığı bir isim olan Tahsin Yücel'in kazanması dedikodulara sebep olunca ödüller sürdürülmedi. 1950'den sonra siyasî iktidara karşı muhalif bir çizgi izlendi. 27 Mayıs darbesi olumlu karşılandı, darbeyi konu alan çok sayıda şiire dergi sayfalarında yer verildi. Derginin bu yıllardaki yazarları arasında önceki isimler dışında Mahmut Cahit Külebi, Tahsin Yücel, Attila İlhan, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Metin Eloğlu, Sabahattin Kudret Aksal, Turgut Uyar, İlhan Tarus, Orhan Kemal, Cengiz Dağcı, Haldun Taner, Tarık Dursun K., Nazlı Eray, Ayşe Kilimci sayılabilir.

1960'tan sonra değişen edebiyat anlayışlarına yeterince ayak uyduramayan derginin etki alanı gittikçe daraldı. Yaşar Nabi'nin ölümünden sonra Konur Ertop ve Kemal Özer'in çabalarıyla tekrar kendini yenileme gayreti içine girdi. Bu yıllarda dergi kapağında kurucu sıfatıyla Yaşar Nabi adına yer verildi. Kurucusunun yayımdaki titizlik ve prensiplerine büyük oranda bağlı kalınsa da içerikte bazı değişiklikler oldu. Daha önce dergi sayfalarında yer almayan toplumcu gerçekçi bazı şairlere ve yazarlara kapıları açıldı. Köy odaklı bakış yerine kent insanına seslenen bir yayın politikası belirginlik kazandı. Kadın, müstehcenlik, savaş, din, estetik, Filistin gibi konular etrafında yayımlar yapıldı. Edebiyata yeni isimler kazandırma politikası sürdürüldü. Akgün Akova, Sunay Akın gibi isimler ortaya çıktı. Dergiye gönderilen şiirleri Cemal Süreya, öyküleri Muzaffer Buyrukçu, denemeleri Vedat Günyol, eleştiri metinlerini Asım Bezirci değerlendirdi.

Enver Ercan, Yaşar Nabi'den sonra derginin en uzun süreli genel yayın yönetmeni oldu. Ercan'ın ifadesiyle dergi çağdaş ve yüzü Batı'ya dönük bir Türkiye'nin edebiyat verimlerine sayfalarını açtı. Bununla beraber değişimin farkında olan, "aydınlanmacılık"ı sorgulayan bir tutum izleyerek, "Akla vedanın zamanı geldi mi?" diye bir dosya bile hazırlandı. *Varlık*'ın 1000. sayısında bir özel ek verildi. Bazı siyasal

Varlık mecmuasının 1. sayısının kapağı

olaylar yanında feminizm, tüketim kültürü, ütopya, depresyon, kimlik kavramı, annelik, hapisane, faşizm, sürgün, devlet sanatçılığı, 100 temel eser gibi çok farklı konular dergide tartışıldı. Bu dönem yazarları ve şairleri arasında Mustafa Şerif Onaran, Gültekin Emre, Özdemir İnce, Müslim Çelik, Enis Batur, Tuğrul Tanyol, Can Yücel, Arif Damar, Ahmet Telli, Hilmi Yavuz, Nihat Behram, Can Bahadır Yüce, Veysel Çolak, Orhan Duru, Tomris Uyar, Erhan Bener, Cemil Kavukçu, Ünsal Oskay ve Hasan Bülent Kahraman sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Erdal Doğan, *Edebiyatımızda Dergiler*, İstanbul 1997, s. 25-27; Filiz Nayır Deniztekin – Enver Ercan, *Yaşar Nabi Nayır ve Varlık Dergisi*, Ankara 2010; Fırat Karagülle, "Varlık Dergisi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, IV/8, İstanbul 2006, s. 609-628; "Varlık", *TDEA*, VIII, 510-511.

ÂLİM KAHRAMAN

VASILAKİ EFENDİ

(1845-1907)

Türk müzikisinin
ünlü kemençe virtüozu.

Silivri'nin Litros kasabasında doğdu. Asıl adı Vasil olup "Vasilcik" anlamına gelen Vasilaki diye tanındı. Babasının adı Yorgi'dir. Henüz küçük yaşlarında Silivri civarındaki sahne, panayır ve düğünlerde uzun süre klarnet çaldı. Fenerli Yorgi'den kemençe çalmayı öğrenince klarneti bırakarak kemençe üzerinde karar kıldı. Yirmi beş yaşlarında iken Silivri'den Galata'ya göç etti. Lavtacı Andon'un Galatasaray'daki gazinosunda saz heyetinde kemençeci Nikolaki'den sonra ikinci kemençeci olarak çalışmaya başladı. Andon'un ağabeyi Lavtacı Civan'dan repertuar dersleri alarak kendini geliştirdi. Tepebaşı Tiyatrosu'nda Tanbûrî Cemil Bey, Üdi Nevres Bey, Hacı Kirâmî Efendi, Neyzen Tefvik'le birlikte konserlere katıldı, ayrıca pek çok fasıl yönetti. 24 Eylül 1907 tarihinde İstanbul'da öldü.

Türk müziği tarihinin sayılı kemençe icracılarından olan Vasilaki Efendi kemençeye bir üslup kazandırarak onu Türk müzikisinin vazgeçilmez bir sazı durumuna getirmiş, eskiden sadece kaba sazda kullanılan kemençeyi ince sazda da kullanılabilecek bir icra düzeyine kavuşturmuştur. Uzun yay çekişleriyle tanınan Vasilaki iyi köçekçe çalmasıyla da ünlüydü. Tanbûrî Cemil ile çok yakın dostluğu vardı, birbirlerine karşı büyük saygı ve sevgi gösterirlerdi. Tanbûrî Cemil onun taksimlerine hayran kalır, bunları büyük bir huşû içinde

Vasilaki
Efendi

dinlerdi. Cemil Bey'in, kendi nota defterindeki Vasil'in kürdili-hicazkâr peşrevenin üzerine yazdığı "kemençe üstâd-ı bînazîri müteveffâ Vasilaki'nin" notu onun Vasilaki'ye duyduğu saygının bir ifadesidir. Ahmed Râsim, Şevki Bey, Tatyos Efendi de Vasilaki'nin en yakın arkadaşları arasındaydı. Virtüöz derecesindeki icracılığıyla tanınmış, bestekârlık alanında fazla eser vermemiştir. Mahmud Celâleddin Paşa'nın şarkılarının ara nağmelerini Vasilaki'ye yaptırdığı söylenir. Günümüze hicazkâr, kürdili-hicazkâr, şevkefzâ peşrevi ve kürdili-hicazkâr saz semâisi ile, "Gön-lüm yine ol gonce-femin vaslını andı" mısraıyla başlayan kürdili-hicazkâr şarkısı ulaşılabilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Perteve Demirhan, *Müzikî Düşüncelerim*, İstanbul 1946, s. 29-31; Mesud Cemil, *Tanbûrî Cemil'in Hayatı*, Ankara 1947, s. 80-83, 101-103; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 282-284; Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, s. 218; Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 22; Özalp, *Türk Müzikisi Tarihi*, I, 193-194, 618; Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi: Akademik Klasik Türk San'at Musikisi'nin Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara 2006, II, 477-478.

VARUJAN ZİLCİYAN

VATAN BEYİ

Tunus'ta
Osmanlı döneminde kullanılan
bir unvan.

"Emîrû'l-evtân" olarak da geçen bu unvan "vatanın, beldenin, memleketin, yurdun beyi, yerli bey" anlamına gelir. Osmanlı belgelerinde, Tunus'un yerli kaynaklarında ve Batı kaynaklarında, başlangıçta Tunus'ta Osmanlı sultanının gönderdiği paşalarla (beylerbeyiler) yeniçeriler (yoldaşlar) arasından sıvrilerek seçilen dayılar dışında ayrı bir makamı ifade etmek üzere kullanılır. Tunus'ta vatan beyi tabiri ve memuriyeti XVI. yüzyılın sonlarına ortaya çıktı. 982'de (1574) Tunus'un Koca Sinan Paşa tarafından ikinci defa fethinden sonra buradaki yeniçeriler kumandanları olan

bölükbaşılara karşı 1591'de ayaklanınca aralarından temsilciler seçerek Tunus eyalet divanını oluşturdular ve başına da kendi aralarından gerektiğinde görevden alabilecekleri birini getirdiler. Seçilen bu kişi "dayı" unvanı aldı ve kendisine, emaneten beyin ve divanın görevlerine denk bir yetkiyi kullanma yükümlülüğü getirildi. Askerler dayıya beylerbeyi-paşaya ve divana karşı bir denge unsuru olarak yönetime dahil ettiler. Hasan Paşa'nın beylerbeyiliğinin ardından merkezden yollanan valiler göstermelik hale geldi, dayıların ve daha sonra beylerin gölgesinde kaldı. XVII. yüzyılın başlarında askerler, Tunus eyaleti halk hazinesinden zimmetine para geçiren merkezden gönderilmiş paşayı kovdular. Onun ardından dayı yönetiminde önemli bir güç haline geldi. Osmanlı hükümeti bazı yeni düzenlemeler yaparak kovulmuş beylerbeyinin görevine iadesini sağladı. Bu yeni düzenlemede hükümet merkezinden yollanan beylerbeyi ile ondan ayrı Tunus beyliğinin büyük hazinedarı olan veya genel malî işleri yönetme görevini üstlenen bir "bey" unvanı oluşturuldu. Bu bey zamanla "vatan beyi" olarak anıldı. Daha sonra vatan beyi unvanı idarede ve yazışmalarda kullanılarak resmîleştirildi.

1591-1593 yıllarında Tunus'ta dayılık makamında birinci dayı İbrâhim ve ikinci dayı Mûsâ bulundu. Vergi tahsilıyla görevli olduğu bilinen ilk bey ise Ramazan'dır. Bu bey her yıl yazın ve kışın, dayının yönetimi altında askerî bir zümre ile beraber haraç vergisini tahsil etmek üzere Tunus eyaletinin her tarafını dolaşırdı. Bunun gücü Tunus'un üçüncü dayısı Kara Osman'dan (1593-1610) itibaren artmaya başladı. Gittikçe belli sayıdaki yeniçeriler zümresine kumanda eder hale geldi ve dayının iktidarının bir kısmını ele geçirdi. Bu sebeple hem eyaletinin içinde bulunduğu durum hem Osmanlı Devleti'nin yönetimdeki yeri hem de beyin temsil ettiği makamın şartları çok uygun görünüyordu. Vatan beyi, başlangıçta merkezden gönderilen paşa ve seçilmiş dayının altında bir memur iken yavaş yavaş eline geçen vergilerden edindiği maddî kaynakların yanında vergi toplamak için Tunus'tan hareketinde yanına aldığı askerî birliklerle sağladığı yakınlık, ayrıca vergi toplarken temas halinde bulunduğu Arap kabile reisleriyle kurduğu ilişki sayesinde öne çıkmaya başladı.

İlk vatan beyi Ramazan Bey, Yûsuf Dayı'nın idaresinde vergi birliklerinin kumandanlığını yaparken 1021'de (1612) öldü. Yûsuf Dayı onun yerine önce kardeşi Receb'i, daha sonra da aslen Korsika'dan